

Kaip atrodė Kauno tvirtovės IX fortas 1915–1916 m.?

Martynas Kosas

Kauno IX forto muziejaus fotografijų rinkinyje sukaupta nemaža kolekcija Pirmąjį pasaulinį karą menančių vaizdų. Didžiąją kolekcijos dalį sudaro Vokietijos imperijos karių ir fotografų darytos nuotraukos. Tai lėmė natūrali takoskyra tarp Rytų ir Vakarų. Būtent tuo laikotarpiu Europoje pradėjo populiarėti fotoaparatai, žmonės vis labiau domėjosi fotografija, tad visai suprantama, jog ir kareiviai, ypač karininkai, į frontą kartu su savimi imdavosi ir fotoaparatus, kuriais galėjo fiksuoti savo karo kelią. Iš carinės Rusijos laikotarpio su Kauno tvirtove susijusių nuotraukų nėra daug, didžioji jų dalis darytos iki karo, dažniausiai fotostudijose. Vokietijos imperijos karių ir fotografų nuotraukose užfiksuoti vaizdai – prieš ir po Kauno tvirtovės užėmimo. Jose vyrauja vaizdai, atskleidžiantys artilerijos sprogimų sugriautus gynybinius įtvirtinimus, pozicijose sunaikintus tvirtovės pabūklus, apkasų linijas, belaisvius tvirtovės gynėjus, tvirtovę užėmusių karių laisvalaikį. Daugiausia nuotraukų iš pirmojo tvirtovės gynybinio skyriaus, kur per pagrindinį puolimą ne tik intensyviausiai apšaudyta, bet ir sunkiosios artilerijos sviediniais buvo labai daug sugriauta. Ketvirtasis gynybinis skyrius su IX fortu praktiškai nedalyvavo tiesioginiuose karo veiksmuose, nebuvo nei šturmuojamas, nei apšaudomas stambaus kalibro artilerija, nepatyrė jokių didesnių sugriovimų. Vokiečiai neabejotinai fotografavo ir dokumentavo IX forto aplinką, vidaus įrangą, apylinkių vaizdus. Tačiau iki šių dienų išlikusi tik viena Kauno tvirtovės IX forto nuotrauka, kurioje nežinomas karo fotografas užfiksavo 1915 metų rugpjūčio mėnesio pabaigos ar rugsėjo mėnesio forto vaizdą. Kadangi nuotrauka pažymėta 248 numeriu, tai leidžia daryti prielaidą, jog buvo daug daugiau forto nuotraukų. Ant šios 248 nuotraukos vokiečių

kalba užrašyta „Vom östlichen Kriegsschauplatz. Kowno. Die Kaserne in Fort 9“ (liet. „Iš karo veiksmų vietos Rytuose. Kaunas. IX forto kazematas“).

Žvelgdami į nuotrauką galime matyti forto vaizdą, užfiksuotą netrukus po įgulos, kuriai vadovavo kapitonas F. Demidenko, atsitraukimo. Matomos dviaukštės betoninės kareivinės ir puskaponieris. Kareivinių languose smėlio maišai, kuriais uždengę langus forto gynėjai ruošėsi gynybai. Fasade galime matyti dvi vietas, kur buvo pataikę vokiečių artilerijos sviediniai, viena jų išlikusi iki mūsų dienų. Forto prieigos buvo aptvertos kelių metrų aukščio prieššturminėmis grotomis, kurios per forto apšaudymą apgadintos. Kareivinių kiemelyje matyti keturi Vokietijos imperijos kariai, vienas jų – sargybinis, stovintis prie vartų su šautuvu ant peties, kiti du kariai eina su maisto katiliukais, o ketvirtasis, vilkintis šviesios spalvos švarką, greičiausiai yra karininkas. Prie pat vartų pastatyta forto sargybinio būdelė, nudažyta juoda ir balta spalvomis, o kiek toliau prie įėjimo į puskaponierį sukrauti iš forto patalpų išnešti stalai ir suolai. Netoli forto vartų stovi nenustatyto modelio automobilis. Analizuojant tokias nuotraukas galima sužinoti daug istorinių detalių, t. y. kaip anuomet atrodė konkreti vieta. Tačiau, suprantama, vienos fotografijos visoms detalėms atskleisti nepakanka, ypač jei tai didesnis objektas.

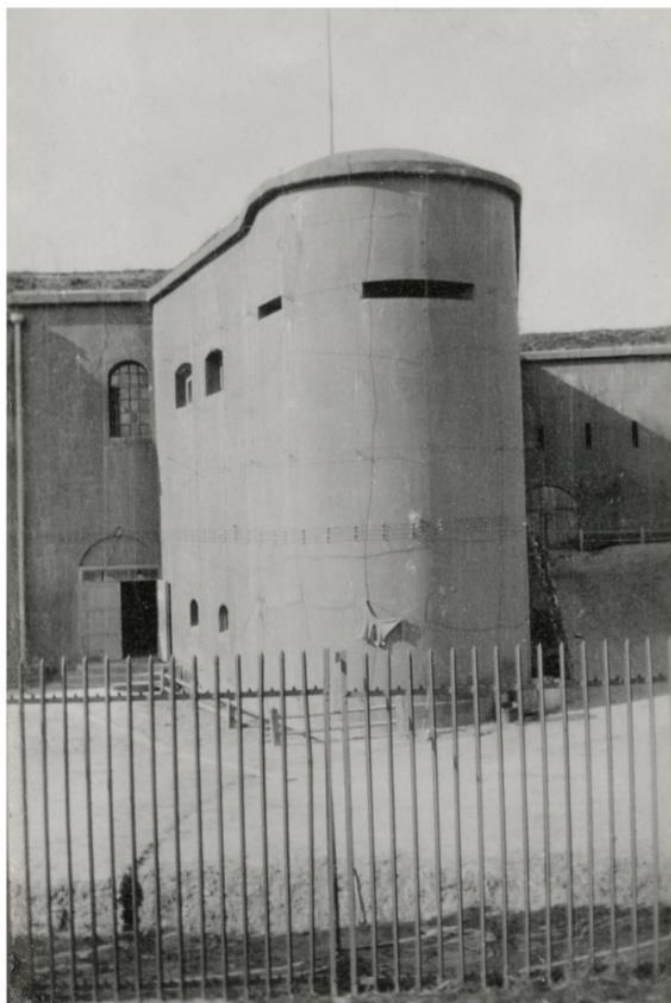
Vom östlichen Kriegsschauplatz. Kowno. Die Kaserne in Fort 9

Kauno tvirtovės IX forto kareivinės, 1915 m. © KDFM (GEK-33546)

Šiomet sukanka 108 metai, kai Vokietijos imperijos kariuomenė 1915 metų rugpjūčio 18 dieną užėmė Kauno tvirtovę. Šios metinės bus pažymėtos ypatingu radiniu, kurį aptiko muziejaus darbuotoja ir karo istorijos bei fortifikacijos entuziastė Svetlana Tichanova. Domėjimasis pasirinkta karo ir fortifikacijos tema, nuoseklios ir kryptingos paieškos ją nuvedė iki Bavarijos valstybinio archyvo Vokietijoje. Ji bendradarbiaudama su archyvo darbuotojais aptiko unikalų karo fotografijų rinkinį, kuris buvo pradėtas kaupti 1915 metų balandį to meto Bavarijos karo archyvo vadovo Karlo Staudingerio iniciatyva. Šį rinkinį sudaro net 24 409 vnt. fotografijų, apimančių visą Pirmąjį pasaulinį karą, mūšių frontus, vietas, kur kariavo Vokietijos imperijos kariai. Šioje kolekcijoje yra ir Bavarijos kavalerijos divizijos fotoalbumas, pavadintas „Kavalerijos divizijos karo teatras Lenkijoje ir Kurše“. Tarp daugybės vaizdų iš Lenkijos, Lietuvos, Latvijos buvo rastos ir trys unikalios, Lietuvoje dar nematytos Kauno tvirtovės IX forto nuotraukos.

Pirma nuotrauka atskleidžia unikalų vietą ir visą puskaponierio vaizdą, kurį šiuo metu užstoja muziejaus administraciniai pastatai, pastatyti vėliau, jau tarpukario Lietuvoje, kai forte veikė Kauno sunkių darbų kalėjimo filialas.

Fotografuota stovint prie apsauginių, prieššturminių, fortą supusių gročių. Kiemas, skirtingai nei kitų fortų, negrįstas akmenimis, tai užfiksuota nuotraukoje, kur matyti plūkto grunto kiemas su iškastu grioveliu vandeniui nubėgti nuo fasado link griovio prie apsauginių gročių, taip pat iš lentų paklotas takelis. Fortą prie pat sienų supa žema medinė tvorelė. Ant fasado sumontuota ryšių arba elektros laidų linija. Prie įėjimo į puskaponierį trys laiptų pakopos. Iki šiol išlikę geležiniai vartai buvo dažyti šviesia (pilka) spalva. Vieta, kur dabar sumontuotos stiklo durys, anuomet ten buvo slėptuvė, turėjusi medinius dvivėrius vartus. Ant puskaponierio stogo buvo sumontuotas stulpas, kuris galėjo būti naudojamas kaip ryšių antena arba stiebas vėliavai iškelti (vok. *Flaggenstock*; *flagštokas*).

Kauno tvirtovės IX forto puskaponieris, 1915–1916 m. © Bayerisches Hauptstaatsarchiv

Antroje nuotraukoje užfiksuotas forto kiemelis žvelgiant iš pietvakarių į šiaurės rytų pusę. Kairėje pusėje – forto kareivinių fasadas. Ant fasado sumontuota

ryšių arba elektros linija. Pabūklų angos su įstiklintais, varstomais langais. Prie pat fasado prisišlijęs elektros arba ryšių stulpas su keraminiais izoliatoriais. Visai šalia forto sienos – žema medinė tvorelė. Prie fasado ant ištiestos virvės pakabintos dvi antklodės. Galima matyti, kad vidinis kiemelis dar ne visai suformuotas, tiesiog suplūktas gruntas. Dešinėje – apsauginės, fortą supusios grotos. Matomas jų tvirtinimas iš vidinės pusės. Šalia grotų į rietuves sukrauti supjaustyti geležinkelio bėgiai, kuriais forto gynėjai planavo uždengti kareivinių langus šturmo metu. Ant bėgių rietuvių padėta pagalvė ir antklodė, šalia ant virvės kabo pilkos spalvos su spalvota juostele kareiviška antklodė. Antrame plane, kaip ir prieš tai buvusioje nuotraukoje, forto puskaпонieris su ant stogo stovinčia antena arba stiebu vėliavai iškelti.

Kauno tvirtovės IX forto kareivinių kiemas, antrame plane – puskaпонieris, 1915–1916 m.

© Bayerisches Hauptstaatsarchiv

Trečioje nuotraukoje mažiausiai detalių, tačiau būtent joje galime išvysti retai fotografuotą objektą. Tai carinės Rusijos karo inžinieriaus A. Arienso suprojektuotas ir pagamintas šarvuotas stebėjimo bokštelis. Fotografijoje matoma įbetonuota bokštelio viršutinė dalis – plieno kupolas su stebėjimo angomis, iškilęs virš stogo. Įdomu tai, kad plieninis kupolas veikiausiai dažytas pilka spalva. Ant bokštelio sėdi susimąstęs Vokietijos imperijos kareivis,

rankoje laikydamas lazdelę. Kareivis vilki 1914 metų pereinamojo modelio švarką „M14 Waffenrock“, avi aulinius 1866 metų modelio batus. Ant kareivio galvos – 1910 metų modelio kareiviška kepurė „Feldmütze M10“ su pilkos spalvos maskuojamąja juostele.

Vokietijos imperijos kareivis sėdi ant A. Arienso sistemos šarvuoto stebėjimo bokštelio, įrengto ant Kauno tvirtovės IX forto kareivinių stogo, 1915–1916 m. © Bayerisches Hauptstaatsarchiv